

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка**

Кафедра загальної, вікової та соціальної психології імені М.А. Скока

Кафедра соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук

Ben Gurion University of the Negev

Regional Alcohol and Drug Abuse Resources Center (RADAR)

Virginia Commonwealth University

Psychology Department

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Кафедра психології

Кафедра менеджменту, практичної психології та інклюзивної освіти

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

Кафедра психології, педагогіки та філософії

Національна Рада жінок України

ТРИНАДЦЯТІ СІВЕРЯНСЬКІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ

Матеріали міжнародної наукової онлайн-конференції

25 листопада 2022 року, м. Чернігів

Том 1. Психологія

Чернігів
2023

УДК 159.9 : 316.6 : 364

Наукова редакція:

Дроздов О. Ю., доктор психологічних наук, доцент

Рекомендовано до публікації вченою радою

Навчально-наукового інституту

психології та соціальної роботи

*Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка (протокол № 5 від 20.12.2022 р.)*

DOI: 10.5281/zenodo.7573792

Тринадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання:

Матеріали Міжнародної наукової онлайн-конференції (25 листопада 2022 року, м. Чернігів) / За наук. ред. О. Ю. Дроздова. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. Т.1. 185 с.

Збірник містить матеріали Міжнародної наукової конференції «XIII Сіверянські соціально-психологічні читання» (25 листопада 2022 р., м. Чернігів). У першому томі розглядаються актуальні питання сучасної фундаментальної та прикладної психології.

Адресовано науковцям, викладачам закладів вищої освіти, практичним психологам, студентам та аспірантам.

© Автори, 2023

толерантності в управлінському спілкуванні проявляються таким чином: менеджери фемінного й андрогінного гендерних типів мають високий рівень розвитку комунікативних умінь і комунікативної толерантності та середній рівень організаторських умінь. У менеджерів маскулінного гендерного типу комунікативні вміння проявляються лише на середньому рівні, а комунікативна толерантність – на низькому рівні, і одночасно, високі організаторські здібності і навички.

Отже, ефективність управлінського спілкування менеджерів організацій залежить від їхньої гендерної приналежності, а для розвитку гендерного компонента управлінського спілкування менеджерів варто застосовувати спеціально розроблені психологічні програми сприяння розвитку комунікативних умінь і навичок, зокрема соціально-психологічних тренінгів, що включають інформаційно-пізнавальні, діагностичні та розвивальні техніки і прийоми, а також механізм вербалізованої рефлексії.

**Шутова С. Є.,
Ткаченко М. І., Шаблінський Д. Ю.**

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ЩОДО ЕФЕКТИВНОЇ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КВАЛІФІКОВАНИХ СПОРТСМЕНІВ У БАСКЕТБОЛІ

Сучасні особливості спортивної практики кваліфікованих баскетболістів, які проявляються у постійно зростаючих складності, напруженості та насиченості стресовими ситуаціями змагальної діяльності, вимагають всебічного врахування наукових, зокрема психологічних закономірностей у роботі зі спортсменами в баскетбольних командах (Бринзак С., 2009).

Велика кількість психологічних факторів впливає на особистість спортсмена, його емоційний стан, функціональні можливості, взаємини з партнерами по команді та тренером, що за підсумком позначається на результатах спортивних змагань (Височіна Н., 2017).

Для змагальної діяльності характерні: прагнення високого ступеня вдосконалення особистості та задоволення мотивів досягнення життєво важливої мети. На відміну від тренувальних занять, змагальна діяльність, для якої притаманні такі особливості, як: публічність, ігри в присутності глядачів, із засобами масової інформації тощо; значущість її для спортсмена, у зв'язку із прагненням до певного результату, перемоги; неповторність спортивного змагання; зміни результату матчу; ліміт часу на ухвалення рішення; регулярна зміна умов проведення змагань (кліматичні, тимчасові, метеорологічні), проведення турів або окремих ігор у різних містах, країнах, призводить до виникнення у спортсменів стану нервово-психічної напруги (Олійник Н., Войтенко С., 2020; Мосьпан М., 2021; Подофей С., 2021).

У свою чергу, напружена професійна діяльність супроводжується реакцією у відповідь психічних і фізіологічних функцій організму спортсмена, яка відображає, по-перше, процес його адаптації до реального або очікуваного впливу змагального навантаження, факторів навколишнього середовища, емоційних переживань, по-друге, характеризує процес відновлення після цих впливів (Демчук Т., 2021).

Тому психологія спортивної діяльності кваліфікованих баскетболістів має своїм предметом розкриття закономірностей розвитку та удосконалення спеціалізованих проявів психіки. Вивчення психологічних закономірностей формування у кваліфікованих баскетболістів спортивної майстерності та якостей, необхідних для участі у змаганнях, передбачає, перш за все, психологічний аналіз особливостей змагальної діяльності у баскетболі, починаючи з визначення психологічної характеристики виду спорту.

Змагальна діяльність у баскетболі характеризується екстремальними умовами: гравці змагаються у певному обмеженому просторі, з безпосереднім контактом із суперником, з необхідністю взаємодіяти та розуміти один одного під час гри, з жорстким лімітом часу та, відповідно, виконанням усіх тактичних комбінацій та технічних прийомів «на швидкості». Фахівцями виділяються наступні характерні особливості змагальної діяльності баскетболу: динамічність,

безперервність та несподіваність зміни гострих ситуацій; готовність до сміливих рішень з певним ризиком в екстремальній ситуації; необхідність розв'язувати складні, багатоходові, часто досить умовні завдання як тактичного так і стратегічного характеру, враховуючи численні та взаємообумовлені варіанти рішення; виражені компенсації; взаємодопомога та взаємовиручка; можливість довести свою психологічну перевагу перед суперником; емоційна стійкість, витримка, швидкість реакції, точність та швидкість прийняття рішень; здатність прогнозувати майбутні події на майданчику; необхідність постійної узгодженості колективних дій, при цьому вміння своєчасно приймати самостійні та творчі рішення (Воронова В., 2007; Поплавський Л., 2004; Холопов В., Безмилов М., 2020; Шутова С., 2000).

У свою чергу, вимоги виду спорту, а саме баскетболу, до особистості спортсмена доцільно розглядати через визначення та узагальнення наступним чином: вимоги до організму, здоров'я; вимоги, пов'язані з пізнавальними та моторними здібностями; вимоги, пов'язані з емоційними та мотиваційними функціями; вимоги, пов'язані з іншими динамічними властивостями особистості (соціальна поведінка, звички тощо).

Тому психологічні особливості змагальної діяльності баскетболу, як виду спорту, зумовлюють формування вимог до спеціалізованих проявів психіки спортсменів. У переліку психологічних параметрів, що входять до модельної характеристики баскетболістів, багато авторів як найбільш важливі і необхідні називають такі: 1. Особливості сенсорно-перцептивних процесів: швидкість і точність сприйняття ігрових ситуацій; зорово-моторна координація; коротко- та довготривала пам'ять; швидкість та точність сприйняття та прийняття рішення; особливості ігрового мислення; загальна кмітливість, швидкість та міцність засвоєння нового матеріалу. 2. Емоційно-вольова сфера: глибина та сила емоційних проявів; самоконтроль та розвиток вольових характеристик; тривожність. 3. Рівень самооцінки. 4. Впевненість у собі, власних силах. 5. Рівень мотивації. 6. Система відносин: ставлення до інших людей (у команді); ставлення до справи; ставлення до себе;

товариськість тощо (Височіна Н., 2017; Воронова В., 2007; Поплавський Л., 2004; Шутова С., 2000).

При цьому, результати неодноразових досліджень особистості спортсмена фахівцями в галузі психології спорту, спортивних ігор та зокрема баскетболу свідчать про наявність певних відмінностей у рисах характеру спортсменів залежно від рівня їхньої спортивної кваліфікації. Так, серед рис характеру, типових для найсильніших спортсменів, виділяють наступні: почуття переваги і впевненості; самовпевненість і підвищена готовність до відстоювання власних прав; завзятість; упевненість і наполегливість; незговірливість; емоційна стійкість; стійкість до перевтоми і перетренованості; висока цілеспрямованість; активність і працездатність; екстравертованість; змагальна агресивність (Платонов В., 2020; Morgan W., 1980; Leith L., 1992; Lemyre P., Fournier C., 2013). Висококваліфікованим спортсменам властива ефективна когнітивна діяльність, яка проявляється у високій точності, концентрації та обсязі уваги, продуктивному сприйнятті й оцінці ситуації, здатності працювати над емоціями під час змагань та під час важких тренувань (Платонов В., 2020; Vealey R., 1992). При дослідженні швидкості та точності рухових реакцій баскетболістів було визначено, що висококваліфіковані спортсмени свідомо чи несвідомо обирають ризикову стратегію, що пояснюється необхідністю застосування такої стратегії при виборі рішення на кидок з дальньої дистанції чи на обігравання суперника один на один (Воронова В., 1989).

Особистісні особливості спортсмена визначають форми мотивів, серед яких формування мотиву виступу у змаганнях є найважливішим. Успішність змагальної діяльності спортсмена залежить від оптимального рівня мотивації гравця. Встановлено, що в мотивації досягнень баскетболістів переважає прагнення до суперництва, до активності у подоланні перешкод та, що особливо притаманне саме баскетболістам, прагнення до досягнення мети спільно з партнерами по команді, прагнення до пошуку вербальних шляхів досягнення мети, пошук можливості керувати іншими, показувати власну здатність до керівництва іншими (Вейнберг Р., Гоулд Д., 2001).

Баскетбол – командний вид спорту, в якому ефективність змагальної діяльності багато в чому залежить і від наявності позитивного мікроклімату в команді. Психологічна сумісність спортсменів суттєво впливає на структуру та ефективність змагальної діяльності не тільки окремих гравців і ігрових ланок, але й команди в цілому. Багато авторів пропонують при оцінці психологічної сумісності спортсменів у команді застосовувати соціально-психологічний та особистісний рівень, де її критерієм розглядається емоційна задоволеність (Бринзак С., 2009; Бузнік А., 2002; Воробйов М., 2009; Ложкін Г., 2005). При оцінюванні психологічної сумісності за показники беруться діадні відносини, статус спортсменів у команді, розташування спортсменів у системі соціометричних координат, соціометричний статус та експансивність, допомога один іншому, прояв відповідальності, відкритість гравців, творче мислення, відчуття гумору, агресивність, емоційна стійкість, вольові якості, колективізм, егоїзм, старанність тощо.

Підсумовуючи й узагальнюючи вищесказане, можна зазначити, що змагальна діяльність кваліфікованих баскетболістів є вирішальною у житті спортсменів, оскільки завдяки їй досягаються спортивні результати. Виключність цієї події для спортсмена підкреслює значущу роль психологічного фактора в цій сфері діяльності. Аналіз численних досліджень вітчизняних та закордонних фахівців показав, що на рівні вищої спортивної майстерності перемога у змаганнях залежить від здатності баскетболіста керувати власними діями та поведінкою в найскладніших умовах змагальної боротьби, від індивідуально-психологічних та психофізіологічних особливостей спортсмена тощо. Відповідно, об'єктивні вимоги баскетболу як виду спорту, які пред'являються баскетболісту, опосередковуються, індивідуально-психологічними особливостями особистості. Тому під час роботи над підвищенням ефективності змагальної діяльності кваліфікованим баскетболістам слід враховувати психологічні вимоги до даного виду їхньої діяльності, а саме: облік психологічних характерних особливостей баскетболу, як виду спорту; відповідність специфічної спортивної підготовленості кваліфікованих баскетболістів психологічній характеристиці

баскетболу як виду спорту; поетапність розвитку і ступеня прояву певних психологічних якостей та властивостей у баскетболістів, тобто відповідність рівню спортивної кваліфікації гравців; формування певних мотивів відповідно до особистісних особливостей баскетболіста; прагнення кожного гравця до психологічної сумісності у команді.

Ющенко І. М.

ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ ДІТЕЙ ЯК ЗАВДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Триває повномасштабне вторгнення Росії в Україну. В умовах військового протистояння більшість українців відчуває постійну небезпеку і загрозу власному життю та життю близьких, отримання фізичних травм, втрати житла тощо.

Від бойових дій після 24 лютого 2022 року страждає більшість українських дітей: це й переміщені діти, жителі окупованих територій та ті, хто залишився поблизу лінії розмежування. Діти тилових міст також живуть у постійній напрузі: їх, до прикладу, вчать як поводитися з вибухонебезпечними предметами, під час сигналу повітряної тривоги й т.ін.

Оскільки країна знаходиться в розпалі війни й триває подальша ескалація воєнних дій, природно, що наші діти постійно відчувають тривогу. Діти непокояться, коли починаються розмови про повномасштабну війну, про те, що один із батьків може піти в армію, отримати поранення і, навіть, загинути. Ще більше, коли ЗМІ розповідають про обстріли та руйнування міст, загибель та поранення людей. Додається напруга й занепокоєння, що через проблеми, пов'язані з війною, їхні сім'ї можуть залишитись без засобів до існування.

Численні психіатричні та психологічні дослідження доводять, що війна має вкрай негативні наслідки для психічного та особистісного здоров'я дітей і підлітків (Fernando C., Ferrari M., 2013; Jones L., 2013; Joshi P., O'Donnell D., 2003; Murthy S.,